

آینده پژوهان هم طرح درس می نویسند!

مر تظی مجدفر
پژوهشگر مسائل آموزشی

فرانامه نویسی

همان‌طور که معلم‌ان برای رفتن به کلاسی که قرار است فردا، هفته‌ی بعد، ماه آینده یا در نهایت در طول سال تحصیلی تشکیل شود، «فرانامه» (سناریو)های متفاوتی طراحی می‌کنند که ما در ادبیات تربیتی از آن‌ها با عنوان «طرح درس» نام می‌بریم، آینده‌پژوهان هم فرانامه‌نویسی (سناریوپردازی) می‌کنند. فرانامه‌ها تصویرهایی از آینده‌های محتمل هستند که به شکل درونی به هم وابسته‌اند. فرانامه از اطلاعات مربوط به احتمالات و روندهای متنوع (و گاه واگرا)، تصویرهایی باورپذیر و از لحاظ درونی سازگار از آینده ایجاد می‌کند. هدف از به کارگیری فرانامه، ایجاد فضایی است از آنچه ممکن است رخ دهد که در آن کارایی سیاست‌های

اتخاذ‌شده در برابر چالش‌های موجود در آینده در بوت‌های آزمایش قرار می‌گیرد. فرانامه‌ها همچنین کمک می‌کنند هم چالش‌ها و هم فرصت‌های بالقوه ولی غیرمنتظره شناسایی شوند. فرانامه‌ها با کشف نظام‌دار چالش‌ها و فرصت‌های پیش رو، در خدمت تدوین راهبردها قرار می‌گیرند. فرانامه‌ها تنها حدسیات در مورد آینده نیستند. فرانامه‌نویسی کمک می‌کند بیندیشیم چگونه در شرایط محیطی متفاوت آینده، پیرومندان به هدایت امور پردازیم. ممکن است برای یک آینده چند فرانامه پیش‌بینی شود. مجموعه‌ای از چندین فرانامه‌ی متمایز و مقید کردن «عدم قطعیت لایتناهی» به یک حد و مرز، برنامه‌ریزی نظام‌دار برای انجام اقدام‌های لازم در سازمان را ممکن می‌کند.

تمرینی ساده برای فرانامه‌نویسی دانش‌آموزان

کتاب داستان جذابی را که حتماً می‌دانید دانش‌آموزانتان آن را ندیده و نخوانده‌اند، در کلاس برای بچه‌ها بخوانید، ولی بخش پایانی داستان را برایشان تعریف نکنید. حال از بچه‌ها بخواهید پایان مناسبی برای این داستان انتخاب کنند. اگر داستان چالش‌برانگیز باشد، در یک کلاس ۳۰ نفری بیش از ۲۰ پایان متفاوت را شاهد خواهید بود.

(راهنمایی: می‌توانید به جای داستان، قصه‌ی پیشرفت تدریجی وسیله‌ای مانند تلفن را برایشان تعریف کنید و از آن‌ها بخواهید آینده‌ی تلفن‌های همراه نسل امروزی را فرانامه‌نویسی کنند. البته فرانامه‌نویسی به این سادگی هم نیست، ولی چون قرار است تمرین کنیم، آن را ساده بیان کردیم.)

چشم انداز سازی

«چشم انداز سازی» تجسم و ایجاد تصویری غنی و البته نه چندان دقیق از آینده است. چشم انداز برخلاف فرآیند که ردپا از اکنون به آینده مشهود است، بیشتر شبیه پرش به آینده است و لزوماً نمی توان نحوه‌ی تدوین چشم انداز را دید. برای متمرکز کردن، چشم انداز باید مقرون به واقعیات و به دور از خیال پردازی باشد.

تمرین

چشم انداز معمولاً در جمله‌ای کوتاه بیان می شود. مثلاً من در یک کارگاه تولیدی با سه نفر کار می کنم. از من خواسته می شود برای این کارگاه چشم اندازی بسازم. من می گویم، چشم انداز ۲۰ سال آینده‌ی کارگاه تولیدی ما، تبدیل شدن به یک شرکت بزرگ تولیدی است که ساختمانی ۲۰ طبقه دارد و دفتر کار من در طبقه‌ی بیستم آن قرار دارد. اکنون تمرین های مشخص و قابل لمس برای بچه ها طراحی کنید و از آن ها بخواهید برای این موردی که بیان کردید، چشم اندازهای ۲۰، ۳۰ و ۵۰ ساله بنویسند.

نقشه‌ی راه

«نقشه‌ی راه» گام‌هایی را که باید برای نیل به یک هدف برداشت، تعیین می کند و غالباً در صنعت کاربرد دارد. طیف وسیعی از انواع نقشه‌ راه وجود دارد. برای مثال، هر نقشه‌ی راه مربوط به فناوری معمولاً شامل ارزیابی از این چند مقوله است:

- پیشگام‌های اجتماعی
- پیشگام‌های علوم گوناگون
- فناوری‌ها و کاربردهای آن‌ها

نقشه‌ی راه به گمانه‌زنی در کشف محصولات گوناگون ممکن در آینده کمک می کند و در عین حال بخش‌های کلیدی علوم را که برای ایجاد این محصولات لازم است مشخص می کند. این روش، به‌ویژه برای تعیین فهرست اقدام‌های لازم که باید برای ظهور یک فناوری جدید به انجام رسانده شود، بسیار مفید است.

پس‌نگری

پس‌نگری با تصور آینده‌ی مطلوب شروع می شود و سپس با تعیین قدم‌های لازم برای افزایش فرصت رسیدن به آن آینده ادامه می‌یابد. این رویکرد تنها زمانی عملی است که اهداف آینده به روشنی و به دور از هر گونه ابهام تعیین شده باشند. در غیر این صورت و در جایی که تعدادی اهداف بالقوه‌ی متناقض وجود داشته باشند، به کارگیری فرآیند (سناریو) مناسب‌تر است.

شبیه‌سازی

در این رویکرد مثل بازی‌های رایانه‌ای، از متولیان موضوع خواسته می شود خود را بازیگران یک فرآیند فرض کنند و در مورد واکنش‌های خود تصمیم بگیرند. بدین ترتیب، این رویکرد روش خوبی برای سیاست‌گذاران است تا نحوه‌ی تأثیر سیاست‌های فعلی خود را بر آینده و میزان کارایی این سیاست‌ها را در درازمدت شبیه‌سازی کنند. شبیه‌سازی حتی می تواند در مدلی رایانه‌ای شکل بگیرد.

نمونه‌سازی

کاربرد این روش در بررسی آینده‌ی سیستم و نیز جایی است که درکی از عوامل مؤثر بر تغییرات سیستم در طول زمان وجود دارد. این روش ابزار ارزشمندی است برای بررسی موضوع پیچیده، و در آن بررسی‌ها بیشتر بر پایه‌ی ادراک‌های افراد صورت می گیرد تا شواهد. در نتیجه‌ی استفاده از این روش، «سنجه‌ها» در اختیار قرار می گیرند. این سنجه‌ها کمک می کنند تا تأثیر نسبی گزینه‌های گوناگون ارزیابی شود. ولی در اتکا به سنجه‌های به دست آمده از نمونه‌ها باید محتاط بود و محدودیت‌های آن‌ها را در نظر داشت. نکته‌ی مهم در این روش آن است که برای ساختن و واسنجی (کالیبره کردن) نمونه‌ها، لازم است داده‌های خوبی در اختیار باشند. برای مثال، انتخاب معلم نمونه با روش سرمشق‌سازی صورت می گیرد (انتخاب چند معلم نمونه برای آینده‌ای نه چندان دور). ولی شاهدیم شاکیان فراوانی دارد که می گویند سنجه‌ها معتبر نیستند.

تمرین

برای امور انضباطی کلاس خود یک نمونه طراحی کنید. برای تعیین سنجه‌ها، از دانش‌آموزان، اولیا، همکاران و کارکنان مدیریتی مدرسه نظر سنجی کنید. به نظر تان چطور می توانید مدلی طراحی کنید که تا سال‌ها و در کلاس‌های گوناگون جواب بدهد و کارایی داشته باشد؟

ترکیب روش‌های آینده‌پژوهی

بهترین کار، بهره‌گیری از تعداد متنوعی از رویکردها در یک پروژه است.